

Ο λόρδος Βύρων στην Πρέβεζα 1809.

Ένα γράμμα του και μια δωρεά του στην Θεοφάνειο Σχολή *

Προτού να ασχοληθώ εις τα σχετικά με την επίσκεψη του μεγάλου Αγγλου ποιητού και γνήσιου φιλέλληνα στην πόλι μας θα αναφέρω τα σχετικά με την άφιξή του στη Σαλαγόρα και το ταξίδι του στα Γιάννενα και Τεπελένι από μετάφρασι της βιογραφίας του Βύρωνος του Τζον Μάρεϋ έκδ. 1822. Ένας αγγλομαθής φίλος μου και μία μαθήτριά μου είχαν την ευγενή καλοσύνην να με βοηθήσουν στο έργο τούτο, για τούτο και τους ευχαριστώ πολύ από την στήλη αυτή.

Γράφει λοιπόν ο Άγγλος εκδότης και βιογράφος Μάρεϋ: «Στις 20 Σεπτεμβρίου ο Βύρων και ο Χομπχάους εγκατέλειψαν την Μάλτα με ένα πολεμικό βρίκι, ονόματι “Αράχνη” με πλοίαρχον τον κ. Όλιβερ, διά Πρέβεζαν.

Σε λίγες ημέρες από της αναχωρήσεως εκ Μάλτας ευρίσκοντο εις το στόμιον του κόλπου Λεπάντο και κοντά εις τας Πάτρας. Μετά από λίγες ώρες παραμονή εις Πάτρας, το βρίκι διέπλευσε τον πορθμόν ανάμεσα από Ιθάκη και Ακαρνανία, παρέπλευσε το ακρωτήριο της Λευκάδος όπου το πήδημα της Σαπφούς και έβαλε πλώρη για Πρέβεζα.

Από την Πρέβεζα ο Βύρων και η συντροφιά του κατέπλευσεν στον κόλπο της Άρτας, σκοπεύοντας να πάνε στα Γιάννενα, όπου ασκούσε την υψηλή κυριαρχία του ο Αλή πασάς. Ο μέγας ανήρ δεν ήτο τότε στα Γιάννενα, διότι τα σχέδιά του τον τραβούσαν εις Τεπελένι, που απείχε περίπου 100 μίλια από τα Γιάννενα. Κατά την άφιξί των εις Τεπελένι μετέβησαν εις την κατοικίαν του όπου τους υπεδέχθη με κάθε είδους φιλική εκδήλωσι ...».

Στο σημείο τούτο διακόπτω την αφήγησι που κάνει ο βιογράφος του Βύρωνος, Τζον Μάρεϋ, και συμπληρώνω τα σχετικά από το περίφημο ποίημα του Βύρωνος *Τσάιλντ Χάρολντ* και τις υποσημειώσεις που κάνει ο μεταφραστής.¹ Γράφει λοιπόν ο μεταφραστής «πως τον Οκτώβριο του 1809

* Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Αγών Πρεβέζης* σε εννέα συνέχειες, στα φύλλα 115 της 13.5.1957, σελ. 2 & 3· 116 της 20.5.1957, σελ. 2 & 3· 117 της 27.5.1957, σελ. 2· 118 της 3.6.1957, σελ. 2 & 3· 123 της 8.7.1957, σελ. 2· 124 της 15.7.1957, σελ. 2· 125 της 22.7.1957, σελ. 2· 126 της 29.7.1957, σελ. 2 και 127 της 5.8.1957, σελ. 2.

¹ Βλ. Πολίτης Γ. (μετάφρασις), *Απαντα Βύρωνος*, Αθήναι 1895, έκδοσις Αν. Κωνσταντινίδη.

ο Αλή πασάς επολιόρκει τον Ιβραήμ πασά εις το Βεράτι, όπου ηναγκάσθη ούτος να κλεισθή. Φθάσαντες εις τα Ιωάννινα προσεκλήθημεν να υπάγωμεν εις Τεπελένι ... όπου είχε οικοδομήσει προσφιλές σαράγι». ²

Εκεί ο Αλή πασάς υποθέτων ότι ο διάσημος ποιητής είχε διπλωματικήν αποστολήν εκ μέρους της Κυβερνήσεώς του, τού εδώρησε μια χρυσοϋφαντη Αρβανίτικη στολή, για να τον κολακεύση, με την οποίαν επόζαρε, δεν ξέρω σε ποιο ζωγράφο της αυλής του στα Γιάννινα. Εις τα Γιάννινα, όταν επέστεψεν ο Αλή πασάς, ο Βύρων και ο Χομπχάους βρήκαν μεγάλη περιποίηση τελειώς δωρεάν, πράγμα που έκανε τον Γάλλον Πρόξενον Πουκεβίλ να εκφρασθή με κάποια αμετροέπεια για τα «παλιόπαιδα αυτά που δεν ντρέπονται και δεν σέβονται το ευγενές όνομα που φέρουν μένοντες στο σαράγι μιανού βαρβάρου τυράννου και τρώγοντες και πίνοντες δωρεάν και κολακεύοντες τις φιλοδοξίες του, ονομάζοντές τον Αλέξανδρο και Πύρρο».

Τα έμαθε φυσικά αυτά ο Βύρων και εξεφράσθη με πολλή δηκτικότητα για την περίφημη Γαλατική ευγένεια.

Αλλά για την παραμονή του Βύρωνος στα Γιάννινα άλλοι είναι πιο αρμόδιοι να μιλήσουν ευρύτερα δημοσιεύοντες τις σχετικές εκθέσεις, που έστειλε στην Γαλλική Κυβέρνηση ο Πρόξενος Πουκεβίλ.

Το βέβαιο και γνωστό είναι πως οι Άγγλοι θέλοντες να φτιάξουν έναν ισχυρό σύμμαχο στην Βαλκανική, μάλιστα στην είσοδο του Αδριατικού, εβοηθούσαν και υπέθαλπαν τις αποσχιστικές του Αλή πασά από τον Σουλτάνο διαθέσεις και ιδίως, όταν πολιορκούσε τον Ιβραήμ πασά στο Βερέτι εχρησιμοποίησε τα τελευταίου, αγγλικής εφευρέσεως, τύπου όπλα και κανόνια που εξεφορτώθησαν στη Σαλαόρα και τα οποία του τα έστειλαν οι Άγγλοι εις εκδήλωσιν της μεγάλης των εκτιμήσεως.

Την προσοικειώση και χρησιμοποίηση του Αλή πασά ως συμμάχου στη Βαλκανική επεδίωξε να κάμη και ο Ναπολέων, όταν έπλεε στην Αίγυπτο τον Ιούνιο του 1798 αλλά και μετά την σφαγήν της Γαλλικής φρουράς στην Πρέβεζα (12 Οκτωβρίου 1798) ο Ναπολέων τού έστειλε Γάλλους αξιωματικούς τού Μηχανικού οι οποίοι ενίσχυσαν το παλιό Βενετσάνικο φρούριο του Αγίου Ανδρέα κτίζοντας ένα προτείχισμα που έφθανε από το παλιό κρατητήριο της Αστυνομίας σε σχήμα Π αντεστραμμένου μέχρι το καφφενείο του Μπαλέρμπα, όπου μαζεύονται οι ψαράδες. Οι ίδιοι Γάλλοι

² Βύρωνος, *Τσαϊλντ Χάρολντ*, σελ. 118, δεύτερο άσμα, στροφή 71.

αξιωματικοί του Μηχανικού έκτισαν το φρούριο του Αγίου Γεωργίου και του Παντοκράτορος μεταξύ 1803-1807, αφού έφυγε ο αγαθός Τούρκος Διοικητής της πόλεώς μας Αβδουλάχ μπέης, σταλμένος από τον Σουλτάνο, δυνάμει της συνθήκης του Μαρτίου 1800 και δηλητηριασθείς στον δρόμο από τον θαλαμηπόλο του που ήταν μίσθαρνον όργανο του Αλή πασά.

Τον κατήγγειλε στην Πύλη ότι ενίσχυε και υπέθαλπε τους Έλληνας καπεταναίους της πατρίδος μας, πως αυτοί ήθελαν να αποτινάξουν τελείως την τουρκική κυριαρχία και να ενωθούν με την Επτανησιακή Δημοκρατία που είχαν φτιάξει οι αυτοκράτορες της Ρωσσίας και Τουρκίας.[⊗]

Αλλά νομίζω πως η παρέκβαση αυτή πήρε αρκετό μάκρος και πρέπει να επανέλθωμε στον ποιητή μας.

Μεταφέρω λοιπόν στις στήλες του αγαπητού «Αγώνα» την επιστολή τούτου και στο τέλος αυτής, θα γράψω τα σχετικά με το πού έμεινε και ποιος τον εφίλοξενησε στην πόλη μας και την δωρεάν του εις την Θεοφάνειο Σχολή. Η δημοσιευομένη επιστολή προέρχεται από την έκδοση της αλληλογραφίας του Βύρωνος του Τζων Μάρεϋ, σελ. 58-62, 1950.

«Πρέβεζα 12 Νοεμ. 1809

Ακριβή μου μητέρα,

Ευρίσκομαι αρκετόν τώρα καιρό στην Τουρκία, αυτό το μέρος είναι παράλιον αλλά έχω διασχίσει και το εσωτερικόν κατά την διάρκειαν μιας επισκέψεώς μου στον Πασά.

Άφησα την Μάλτα μ' ένα πολεμικό πλοίο την 21^η Σεπτεμβρίου και έφθασα μετά οκτώ ημέρας στην Πρέβεζα. Από τότε έχω διανύσει 150 μίλια και έφθασα στο Τεπελένι στο εξοχικό παλάτι τής αυτού εξοχότητος όπου παρέμεινα τρεις ημέρας. Το όνομα του πασά είναι Αλής και θεωρείται άνθρωπος εξαιρετικών ικανοτήτων. Διοικεί ολόκληρον την Αλβανία (την αρχαία Ιλλυρία) την Ήπειρον και μέρος της Μακεδονίας. Ο γιος του, Βελής πασάς, για τον οποίον μου έδωσε γράμματα είναι διοικητής στον Μωριά και έχει μεγάλη επίδρασι στην Αίγυπτο. Εν ολίγοις είναι ένας από τους πιο ισχυρούς ανθρώπους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Όταν έφθασα στην πρωτεύουσα τα Ιωάννινα ύστερα από ταξίδι τριών ημερών πάνω από βουνά ανάμεσα από χωρία με τις πιο γραφικές ομορ-

⊗ Τέλος του πρώτου μέρους του άρθρου.

φιάς, ευρήκα τον Αλή πασά με τον στρατό του στην Ιλλυρία πολιορκούντα με οπλισμένες δυνάμεις τον Ιμπραήμ πασά μέσα στο κάστρο Μπεράτι.

Αυτός είχε ακούσει ότι ένας διακεκριμένος Άγγλος κατέφθασε στις κτήσεις του και είχε αφήσει διαταγή στα Ιωάννινα να μου χορηγηθή δωρεάν σπίτι και κάθε τι αναγκαίο. Μου επετράπη να κάνω δώρα στους σκλάβους κλπ. αλλά δεν μου επετράπη όμως να πληρώσω ούτε ένα μικρό έξοδο για κάθε κατανάλωση φαγιού και ύπνου.

Εφιππος σε άλογα του βεζίρη είδα τα παλάτια αυτού και των εγγονών του· είναι περίλαμπρα, αλλά είναι υπερβολικά στολισμένα με μετάξι και χρυσό. Ύστερα επήγα ανάμεσα από βουνά και έφθασα στην Ζίτσα ένα χωριό με ελληνικό μοναστήρι (όπου και κοιμήθηκα στον γυρισμό μου με τις πιο ωραίες συνθήκες πάντοτε, εξαιρουμένης της Σίντρα στην Πορτογαλλία όπως πάντα πιστεύω). Σε εννέα μέρες έφθασα στο Τεπελένι. Το ταξίδι μας παρετάθη πολύ από τους χειμάρρους, που έπεφταν από τα βουνά και διχτομοούσαν τους δρόμους. Ποτέ δεν θα ξεχάσω την ασυνήθη σκηνή της εισόδου μας στο Τεπελένι. Ήταν πέντε το απόγευμα και καθώς ο ήλιος έδνε έφερε στο μυαλό μας (με κάποια αλλαγή της σκηνογραφίας) Σκωτσέζικη περιγραφή του Κάστρου του Μπράνκσομ στο λαϊκό και φεουδαρχικό του σύστημα. Οι Αλβανοί με τις στολές τους τις πιο γραφικές στον κόσμο αποτελούμενες από μακρά λευκή φούστα, κυανέρυθρον χρυσοκέντητο μανδύα, βελουδένια ζακέτα με χρυσές δαντέλες και κορδόνια, ζωνάρι, ασημοδεμένα πιστόλια και δίκοπα σπαθιά. Οι Τάρταροι με τους ψηλούς σκούφους. Οι Τούρκοι με τα κολοσιαία τουρμπάνια και τις κάπες με γούνα ολόγυρα. Οι μαύροι σκλάβοι στρατιώτες με τα άλογα, που ήταν σε ομάδες σε μια αχανή στοά μπροστά από το παλάτι. Κάτωθεν αυτού 200 μαύροι άγριοι ίπποι, έτοιμοι να μετακινηθούν μέσα σ' ένα λεπτό, υπερήφανα πηγαινοέρχονται με γρηγοράδα. Κτυπούν τα τύμπανα και οι ιμάμηδες φωνάζουν την ώρα από το μιναρέ του τζαμιού. Όλα μαζί με την παράδοξο εμφάνισι του ιδίου κτηρίου δίδουν στον ξένο ένα καινούργιο τερπνότατο θέαμα. Ωδηγήθηκα σε ένα πολύ όμορφο διαμέρισμα και η υγεία μου ερωτάται κατά την τουρκικήν συνήθεια από τον γραμματέα του Βεζίρη. Την άλλη ημέρα με επαρουσίασαν στον Πασά. Εφορούσε πλήρη στρατιωτική στολή με ένα μεγαλόπρεπο γιαταγάνι κλπ. Ο Βεζίρης με υπεδέχθη σ' ένα φαρδύ δωμάτιο στρωμένο με μάρμαρο και ένα συντριβάνι έπαιζε στη μέση.

Το διαμέρισμα ήταν τριγυρισμένο με κατακόκκινους Οθωμανούς. Με εδέχθη στέκων, δείγμα υπερβολικής τιμής για ένα μουσουλμάνο και με

έβαλε να καθήσω στα δεξιά του. Έχω έναν Έλληνα διερμηνέα για γενική χρήση, αλλά και τον γιατρό του Αλή τον Φερμάλιο, ο οποίος καταλαβαίνει λατινικά, τον μεταχειρίστηκα σε αυτή την περίπτωση. Η πρώτη του ερώτησις ήταν: Γιατί σε τόση νεαρά ηλικία άφησα την πατρίδα μου (Οι Τούρκοι δεν μπορούν να το φαντασθούν το ταξίδι ως αναγυχή). Είπε τότε ότι ο Άγγλος Υπουργός Κάπταιν Ληκ του είχε πη ότι είμαι από μεγάλη οικογένεια και επιθυμούσα να του υποβάλω τα σέβη μου. Αυτός είπε ήτο βέβαιος πως ήμουν άνθρωπος από μεγάλο γένος διότι είχα μικρά αυτιά και σγουρά μαλλιά και μικρά λευκά χέρια και δείχνοντας τον εαυτόν του ευχαριστημένο με την εμφάνισή μου και την ενδυμασία μου με παρεκάλεσε να τον θεωρώ σαν πατέρα κατά την διάρκεια της παραμονής μου στην Τουρκία και είπε ότι και αυτός θα με θεωρούσε σαν παιδί του. Πραγματικά με μεταχειριζόταν σαν παιδί στέλνοντάς μου αμύγδαλα ζαχαρωμένα, μαυρόμελο και ζαχαρωτά. Με παρεκάλεσε να τον επισκέπτομαι τακτικά και τα βράδια όταν αυτός αναπαυόταν, εγώ τότε ύστερα από τον καφέ και τους ναργιλέδες ξάπλωσα για πρώτη φορά. Είναι γεγονός ότι οι Τούρκοι οι οποίοι δεν έχουν κληρονομική αξιοπρέπεια και διαπρεπείς μεγάλες οικογένειες εκτός των σουλτάνων, δεν δίδουν μεγάλην σημασία στην καταγωγή, γιατί εύρισκε την γενεαλογία μου περισσότερο ευπρόσδεκτη από τον τίτλο μου.[⊗]

Σήμερα 9 του μηνός [Νοεμβρίου] είδα τα ερείπια της πόλεως Άκτιον κοντά στην οποία ο Αντώνιος έχασε τον κόσμο μέσα σ' ένα μικρό κόλπο που δύο φρεγάτες με δυσκολία μπορούσαν να μανουβράρουν. Ένας γκρεμισμένος τοίχος είναι τα μόνα ερείπια. Σε ένα άλλο μέρος του κόλπου στέκονται τα ερείπια της Νικοπόλεως κτισμένης επί Αυγούστου προς τιμή της νίκης του. Χθες βράδυ ήμουν σ' ένα ελληνικό γάμο αλλά αυτό και χίλια άλλα πράγματα δεν έχω καιρό ούτε χώρο να σου περιγράψω.

Η υψηλότης του είναι 60 ετών πολύ παχύς και καθόλου υψηλός μ' ένα όμορφο πρόσωπο με φωτεινά μπλε μάτια και άσπρο μούσι. Οι τρόποι του πολύ ευγενικοί και συγχρόνως δείχνουν αξιοπρέπεια την οποίαν ευρίσκεις γενικά μέσα στους Τούρκους. Αυτός έχει την εμφάνιση του τελείου αλλά ο πραγματικός χαρακτήρας του είναι άσπλαχνος τυραννικός, ένοχος των πιο τρομερών σκληροτήτων, πολύ γενναίος και επομένως καλός στρατηγός τόσο που τον ονομάζουν Μωαμεθανό Βοναπάρτη.

[⊗] Τέλος του δεύτερου μέρους του άρθρου.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Πορτραίτο του λόρδου Βύρωνος, σχέδιο του G.H. Harlow, χαρακτικό του H. Meyer, Λονδίνο 1815 (Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις)

Ο Ναπολέων προσεφέρθη να τον κάμη βασιλέα της Ηπείρου, αλλά αυτός προτιμά το αγγλικόν ενδιαφέρον· απεχθάνεται τους Γάλλους όπως ο ίδιος μου είπε. Αξίζει τόσον πολύ ώστε τον περιποιούνται και οι δύο. Οι Αλβανοί είναι τα πιο φιλοπόλεμα πλάσματα του Σουλτάνου όπως και ο Αλής ο οποίος είναι ο μόνος σχεδόν ανεξάρτητος από την Πύλη.

Αυτός δεν είναι μόνον δυνατός πολεμιστής και εργατικός αλλά και γεμάτος επιτυχίες στο ψήσιμο των επαναστατών. Ο Βοναπάρτης του έστειλε μία ταμπακέρα με την ζωγραφιά του. Αυτός είπε ότι η ταμπακέρα ήταν καλή αλλά την φυσιογνωμία δεν μπορούσε να την συμπαθήσει γιατί ούτε αυτή του άρεσε ούτε το πρωτότυπο. Οι ιδέες του από το να κρίνει το γένος του καθενός από τα αυτιά και τα χέρια είναι αρκετά περιέργες.

Σε εμένα ήταν πραγματικός πατέρας δίνοντάς μου γράμματα, φρουρά και κάθε δυνατή εξυπηρέτηση. Οι ομιλίες μας στρέφονται γύρω από τον πόλεμο, τα ταξίδια, τα πολιτικά και την Αγγλία.

Αυτός εφώναξε τον Αλβανό στρατιώτη ο οποίος με περιποιείται και του είπε να με προστατεύσει από το κάθε τι. Το όνομά του είναι Βασίλης και όπως όλοι οι Αλβανοί είναι γενναίος, σταθερός, ειλικρινής και έμπιστος, αλλά είναι σκληροί, δόλιοι και έχουν αρκετά ελλειψώματα αλλά όχι μικροπρέπεια. Είναι ίσως η πιο όμορφη ράτσα από απόψεως απαθείας στον κόσμο. Οι γυναίκες τους είναι καμιά φορά όμορφες αλλά τις μεταχειρίζονται όπως τις σκλάβες κτυπώντας τις, εν ολίγοις τέλεια κτήνη, για φόρτωμα. Αυτές ζευγαρίζουν, σκάβουν και σπέρνουν. Τις βρήκα να κουβαλούν ξύλα και ακόμα να επισκευάζουν δημοσία οδό. Όλοι οι άνδρες είναι στρατιώτες, πολεμούν και κυνηγούν· αυτό είναι το μόνο τους επάγγελμα. Οι γυναίκες είναι κτίστες πράγμα που δεν είναι και μεγάλη δυσκολία.

Είναι τόσο υπέροχο το κλίμα εδώ. Χθες, 11 Νοεμβρίου, έκανα μπάνιο στην θάλασσα, σήμερα είναι τόσο ζέστη που σας γράφω από το σκιερό δωμάτιο του Αγγλικού Προξενείου με τις τρεις πόρτες του διάπλατες, χωρίς φωτιά ούτε και τζάκι ακόμα στο σπίτι. Αύριον θα πάω με φρουρά 50 ανδρών στις Πάτρας στον Μορέα. Ύστερα στις Αθήνας όπου θα περάσω τον χειμώνα μου.[⊗]

Προ δύο ημερών χαθήκαμε σχεδόν με ένα τουρκικό πλοίο χρεωστώντας αυτό στην άγνοια του καπετάνιου και του πληρώματος αν και η θύελλα δεν ήτο δυνατή. Ο Φλέτσερ τα είχε βάλει με την γυναίκα του, οι Έλληνες εκαλούσαν όλους τους Αγίους των και οι Μουσουλμάνοι τον Αλλάχ.

Ο καπετάνιος ξέσπασε σε δάκρυα και τρέχοντας κάτω από το κατάστρωμα μάς έλεγε να παρακαλέσουμε το Θεό. Οι ιστοί ήταν όλοι σπασμένοι και χωρισμένοι από το κατάστρωμα. Η μόνη μας ελπίδα ήταν να πιάσουμε στους Κορφούς οι οποίοι είναι στη γαλλική κατοχή και τέλος

[⊗] Τέλος του τρίτου μέρους του άρθρου.

ο Φλέτσερ το εξεφράσθη παθητικά «Η θάλασσα ήταν ένας υγρός τάφος». Έκανα ό,τι μπορούσα να τον παρηγορήσω μα βρίσκοντάς τον αδιόρθωτο ετυλίχτηκα στον αλβανικό μανδύα μου και ξάπλωσα στο κατάστρωμα περιμένοντας το χειρίστο. Έχω μάθει να φιλοσοφώ στα ταξίδια μου, μα και αν δεν είχα την συνήθεια αυτή το να τρώγωμαι με τον εαυτόν μου θα ήτο ανώφελον. Ευτυχώς ο αέρας ελαττώθη [και] μάς ωδήγησε μόνο στην ακτή του Σουλίου όπου και αποβιβαστήκαμε με την βοήθεια των εντοπίων. Εγυρίσαμε στην Πρέβεζα πάλι αλλά δεν θα εμπιστευτώ Τούρκους ναύτες άλλη φορά. Έτσι θα πάω έως το Μεσολόγγι από ξηράς και από εκεί θα έχω να διασχίσω ένα μικρό κόλπο να πάω στην Πάτρα. Η επομένη επιστολή του Φλέτσερ θα είναι γεμάτη με θαύματα. Ένα βράδυ χαθήκαμε για 9 ώρες στα βουνά μέσα σε μια βροντώδη θύελλα και τότε σχεδόν ράκη. Και στις δύο περιπτώσεις ο Φλέτσερ ήταν οδυνηρά συγχισμένος, τα μάτια του ήταν πονεμένα ή από το κλάμμα ή από το φως των αστραπών (δεν γνωρίζω ποιο εκ των δύο) αλλά τώρα είναι καλά. Γράψε μου σε αυτή την διεύθυνση: Κύριον Στράμονς, Άγγλον Πρόξενον, Πάτρας, Μορέα. Θα μπορούσα να σας γράψω πολλά γεγονότα που νομίζω θα σας διασκεδάζαν αλλά είναι μπερδεμένα στο μυαλό μου, τόσον ώστε να εξογκώσουν μόνο το χαρτί μου και δεν θα μπορέσω να τα τακτοποιήσω σε ένα, ούτε να ξεχωρίσω το ένα από το άλλο εκτός από το να τα μπερδέψω περισσότερο.

Μου αρέσουν πολύ οι Αλβανοί· δεν είναι καθόλου Τούρκοι και μερικές φυλές είναι Χριστιανοί αλλά και η θρησκεία τούς κάνει κάπως διαφορετικούς στους τρόπους και στη διαγωγή. Αυτοί είναι αξιόλογοι· τα καλύτερα τμήματα του τουρκικού στρατού. Ποτέ δεν είδα στρατιώτες τόσο πειθαρχικούς αν και έχω παραστή στην αλλαγή φρουράς στο Γιβραλτάρ και στην Μάλτα και είδα Ισπανούς, Γάλλους, Συκελιανούς και τμήματα Αγγλικού στρατού σε αφθονία.

Τίποτα δεν μου εκλάπη και παντού με καλωσφρίζουν και όλα τα φροντίζουν αυτοί. Πρό μιας εβδομάδος ένας Αλβανός διοικητής (κάθε χωριό έχει τον διοικητή του που ονομάζεται πριμάτος), αφού μας εβοήθησε να βγούμε από την τουρκική τριήρη μάς τροφοδότησε και μάς βρήκε κατοικία και για την ακολουθία μου που απετελείτο από ένα Έλληνα δύο Αθηναίους, έναν παπά και τον υπηρέτη μου. Αρνήθηκε κάθε αποζημίωση αλλά μόνο ένα γραμμένο χαρτί που θα έλεγε ότι με καλοδέχτηκε και όταν ακόμα τον επέσσα για μερικά χρυσά νομίσματα “όχι” είπε “επιθυμώ την αγάπη σας όχι τα χρήματά σας” αυτά ήταν τα λόγια του.

Είναι εκπληκτικόν πόσο μακριά πάνε τα χρήματα σε αυτή την χώρα. Κατά την διάρκεια της παραμονής μου στην πρωτεύουσα δεν είχα τίποτα να πληρώσω. Όλα ήσαν στις διαταγές του βεζίρη. Αλλά από τότε γενικά είχα 16 άλογα και 6-7 ανθρώπους και τα έξοδα δεν είναι ούτε τα μισά εάν θα επήγαινα στην Μάλτα για τρεις εβδομάδες.

Ο Σερ Μπαλλ, ο διοικητής, μου έδωσε ένα σπίτι χωρίς να πληρώσω τίποτα. Είχα μόνον έναν υπηρέτη. Αργότερα θα περιμένω τον Χάνσον να μου εμβάση το τακτικόν γιατί δεν σκέπτομαι να καθήσω σε αυτή την επαρχία για πάντα. Πήτε του να μου γράψη σε αυτή την διεύθυνση: Κύριον Στράμονς, Αγγλικόν Προεξενείον, Πάτρας, Μορέα. Το γεγονός είναι ότι η ευφορία στους κάμπους είναι περίφημη και το νόμισμα είναι σπάνιο και αυτό φέρνει αξιοσημείωτη φτήνια.

Θα πάω στην Αθήνα να σπουδάσω Νέα Ελληνικά τα οποία διαφέρουν πολύ από τα αρχαία αν και δεν είναι τελείως άσχετα.

Δεν επιθυμώ να γυρίσω στην Αγγλία ούτε και θα το κάνω εκτός αν με αναγκάσουν και ο Χάνσον αμελήση. Πάντως δεν θα εισέλθω στην Ασία για ένα ή δύο χρόνια. Έχω πολλά να δω στην Ελλάδα, και ίσως ύστερα τραβήξω προς την Αφρική ή τουλάχιστον στο Αιγυπτιακό μέρος. Ο Φλέτσερ όπως όλοι οι Εγγλέζοι είναι πολύ δυσαρεστημένος, πάντως αρκετά υποχωρητικός από την πληρωμή των 80 πιαστρών από τον Βεζίρη, τις οποίες εάν υπολογίσετε με το αγγλικό νόμισμα η αξία των είναι σχεδόν δέκα αγγλικές γουινέες[∇] και δεν υπέφερε τίποτα εκτός του κρύου, ζέστης και από τα μικρά ζούφια που υπάρχουν στα εξοχικά σπίτια και το να διασχίζει κανείς βουνά σε κρύες χώρες πρέπει να υφίσταται αυτά και στα οποία εξ ίσου έχω συμμετάσχει με αυτόν. Αλλά αυτός δεν είναι γενναίος και φοβάται τους ληστές και τις θύελλες.

Δεν έχω κανέναν στην Αγγλία να με θυμάται και δεν επιθυμώ να ακούσω τίποτα γι' αυτούς, αλλά το ότι είσθε καλά και ένα ή δύο γράμματα από τον Χάνσον, στον οποίον μπορείτε να του πήτε να μου γράψη. Θα σας γράψω όταν μπορώ και σας παρακαλώ να με πιστέψετε.

Ως τον αφοσιωμένο υιό σας

Βύρων».⊗

[∇] Η γουινέα (guinea) ήταν χρυσό νόμισμα της Αγγλίας, που υποδιαιρείτο σε 21 σελλίνια, και ήταν ισοδύναμη με τη χρυσή λίρα, από την οποία αντικαταστάθηκε το 1816.

⊗ Τέλος του τέταρτου μέρους του άρθρου.

Εις την Πρέβεζαν, επιστρέφων από τα Γιάννινα, έφθασε ο Βύρων νύχτα και δίδει στο ποίημά του ο ποιητής θαυμασίαν και ωραίαν περιγραφήν της τοποθεσίας. Εις το όνομα της πόλης μας δίδει το περίεργον ποιητικόν επώνυμον Ουτρέκη.[□] Μεταφέρω τα σχετικά από το περίφημον έργον του Βύρωνος Τσάιλντ Χάρολντ.

«Εις το μέρος ένθα η μονήρης Ουτρέκη σχηματίζει κυκλοειδή δεξαμενήν, εντός της οποίας αποσύρονται τα κεκμηκότα κύματα, λαμβάνοντα στιλπνήν επιφάνειαν και κατοπτρίζοντα τας ακτίνας της σελήνης, τα δένδρα του κοσμούντος τον λόφον πρασίνου δάσους περιβάλλονται με μέλαν χρώμα υπό τον μαύρον πέπλον του σκότους και ταλαντεύονται ήρεμα επί των γαληνιαίων υδάτων, ενώ αι νότιαι αύραι θωπεύουσι την κυανήν επιφάνειάν των, μόλις ρυτιδώνουσαι αυτή διά της ελαφράς πνοής των. Εκεί ο Αρόλδος έλαβε φιλικήν υποδοχήν και εθεώρησε μετά συγκινήσεως την χαρίεσαν ταύτην εικόνα της φύσεως, διότι η νυξ παρείχεν αυτώ πλείστας πηγάς ηδονών».³

Και εν συνεχεία διαλαμβάνονται τα εξής: «Τα φώτα της νυκτός έλαμπον επί της παραλίας, το δείπνον είχε τελειώσει, το δε πεπληρωμένον πορφυρού οίνου κύπελλον εκκυκλοφόρει εις τας χείρας των συνδειπνων. Ο Τσάιλντ φθάσας παρ' αυτοίς απροσδοκίτως, εστάθη αίφνης και εθεώρει αυτούς μετ' εκπλήξεως. Οι χοροί των ήρχισαν πριν παρέλθη το μεσονύκτιον. Τα παλληκάρια κατέθετον πρώτον τας σπάθας των, έπειτα δε χειροκροτούμενα, ήρχισαν να χορεύουν ή μάλλον να πηδώσιν ερρυθμώς άδοντα αλβανικά άσματα ...».⁴

Δεν υπάρχει φυσικά αμφιβολία ότι η ποιητική Ουτρέκη είναι η Πρέβεζα. Η κυκλοειδής δεξαμενή είναι ο κόλπος της πόλης μας, τα δένδρα τού κοσμούντος τον λόφον πρασίνου δάσους είναι τα δένδρα του Ψαθακιού του Γιωργάκη Κονεμένου βέη, που τόσο πολύ συνεκίνησαν την ποιητικήν

[□] Θεωρώ ότι ο Βύρων αναφέρεται στο μικρό χωριό-λιμάνι Λουτράκι στη νότια, ακαρνανική, πλευρά του Αμβρακικού κόλπου, μεταξύ Σπάρτου και Δρυμού. Την εποχή εκείνη υπήρχε εκεί τελωνείο του Αλή πασά. Βλ. Hobhouse John Cam, *A journey through Albania, and other provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the years 1809 and 1810*, vol. 1, London 1813, p. 186, 195-196, όπου και ο χάρτης με το τοπωνύμιο «Utraikee» και Καράμπελας Νίκος Δ., «Ο Άγγλος αριστοκράτης John C. Hobhouse στην Πρέβεζα», *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, τχ. 39-40, Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2003, σελ. 104.

³ Η 70^η στροφή από το δεύτερο άσμα (canto) του ποιητικού έργου *Τσάιλντ Χάρολντ* κατά την μετάφρασιν του Γ. Πολίτου, Αθήναι 1895, έκδοσις Κωνσταντινίδου.

⁴ Η 71^η στροφή από το δεύτερο άσμα (canto) του ποιητικού έργου *Τσάιλντ Χάρολντ* κατά την μετάφρασιν του Γ. Πολίτου, Αθήναι 1895, έκδοσις Κωνσταντινίδου.

και ευαίσθητη ψυχή της Αυτοκρατείας Ελισσάβητ (της Σίσυ του κινηματογραφικού φιλμ) όταν το επισκέφθη και θέλησε να το αγοράση κτίζουσα το παλάτι της, που το έκτισε κατόπιν στην Κέρκυρα. Η Ελισσάβητ επισκέφθη την Πρέβεζα στις 29.9.1888 σύμφωνα με ενθύμησιν του ιερέως του Αγίου Νικολάου Κωνσταντίνου Λαχανά εις το Μηναίον Σεπτεμβρίου του 1888.

Ο Χάρολντ (δηλαδή ο Βύρων) βρήκε τους Αλβανούς που ετραγουδούσαν αλβανικά την άλωσιν και την καταστροφήν της Πρέβεζας, που είχε συμβή προ 11 ετών, δηλαδή το 1798 τον Οκτώβριον.⁵ Ο Ποιητής ξεχνά το φανταστικόν όνομα Ουτρέκη και ονομάζει την πόλη μας με το ένδοξο όνομά της, Πρέβεζα. Ας μεταφέρουμε το σχετικόν άσμα. Τραγουδούν οι Αρβανίτες. «Ενθυμηθώμεν την ημέραν της εφόδου της Πρεβέζης, τας ικετικάς κραυγάς των ηττηθέντων, τα θριαμβευτικά άσματα των νικητών, ότε επιρπολήσαμεν όλας τας οικίας και διανείμαμεν την λείαν, σφάξαντες τους πλουσίους, εκ των οποίων αφήκαμεν μόνον ζωντανάς τας ωραίας παρθένους».

«Ας υπομνήσωμεν τον οίκτον και τον φόβον· τας λέξεις ταύτας πρέπει να αγνοώσι οι θέλοντες να πολεμώσιν υπό τας σημαίας του Βεζίρου. Από των ημερών του Προφήτου η ημισέληνος ουδέποτε είδεν άλλον αρχηγόν τόσο ένδοξον όσον είναι ο Αλή πασσάς. Ο ανδρείος υίός του Μουχτάρ είναι εις τας όχθας του Ίστρου.⁶ ας τρέμωσιν οι ξανθοί άπιστοι έμπροσθεν των ιππουρίδων του. Όταν οι δελήδες ορμήσωσι κατά των ταγματών των εν τω μέσω χειμάρρων αίματος, ολίγοι εκ των εχθρών θέλουν επανέλθει σώσι εις την ψυχράν πατρίδα των».

«Τυμπανιστά, τυμπανιστά! Η πολεμική μουσική σου αναγγέλλει τας μάχας και πληροί τους ανδρείους ελπίδων. Ο Χειμαριώτης, ο Ιλλυριός, ο ηλιοκαής Σουλιώτης, όλοι τέκνα των ορέων εγείρονται εις την φωνήν της

⁵ Βασιλάς Ηλίας, «Η μάχη της Νικοπόλεως κι ο χαλασμός της Πρέβεζας (12/24 Οκτωβρίου 1798) Περιγραφή του γάλλου στρατηγού L. A. Camus Baron de Richemont », *Ηπειρωτική Εστία*, τχ. 30, Οκτώβριος 1954, σελ. 953-958· τχ. 31, Νοέμβριος 1954, σελ. 1048-1055· τχ. 32, Δεκέμβριος 1954, σελ. 1137-1141· τχ. 33, Ιανουάριος 1955, σελ. 29-36· τχ. 34, Φεβρουάριος 1955, σελ. 133-140· τχ. 35, Μάρτιος 1955, σελ. 245-249· τχ. 36, Απρίλιος 1955, σελ. 348-352.

⁶ Ο γιος του Αλή πασά, Μουχτάρ, επολεμούσε εις τον Δούναβιν όταν ήρχισε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1806, που κράτησε έως το 1812, οπότε τα ρωσικά στρατεύματα του Κουτούζωφ κατενίκησαν τους Τούρκους.

δόξης. Ω ποίος εξισούται κατά την ανδρείαν προς τον υπερήφανον Σουλιώτην;».⁷

Ο μεταφραστής σημειώνει τα παρακάτω σχετικά με τα πολεμικά τραγούδια των Αρβανιτάδων. «Τας στροφάς ταύτας συνέλεξεν ο ποιητής εκ διαφόρων ασμάτων τα οποία μετέφρασεν».[⊗]

Ο Βύρων γράφει εις την επιστολήν του ότι επεσκέφθη την πόλιν του Ακτίου. Τέτοια πόλις στο χώρο του Ακτίου δεν υπήρξε, εκτός εάν εννοεί το Ανακτόριον, κοντά στο Μοναστηράκι, αποικίαν των Κορινθίων. Μόνον τον παλαιόν ναόν του Απόλλωνος εις το Άκτιον επεσκεύασεν ο Οκτάβιος μετά την νίκην του εναντίον του Αντωνίου στην κοσμοϊστορικήν ναυμαχία της 2 Σεπτεμβρίου 31 π.Χ. Ο αρχαίος ούτος ναός από του 425 π.Χ., όταν εξεδιώχθησαν οι Κορίνθιοι εκ του Ανακτορίου, ήτο το θρησκευτικόν κέντρον των Ακαρνάνων. Εκεί ετελούντο τα Άκτια όταν ο Αύγουστος έκτισε την Νικόπολιν και ωκοδόμησε εις τον τόπον τού στρατηγίου του τον ναόν του Απόλλωνος, Άρεως και Αφροδίτης,[∘] μετέφερε δε τα Άκτια εις την Νικόπολιν διατάξας να τελούνται κάθε 5 έτη οι αθλητικοί αγώνες, εις τους οποίους προστετέθησαν μουσικοί, ναυτικοί, κολυμβητικοί, ποιητικοί και διά πρώτην φοράν αρματοδρομιαί.⁸ Υπάρχει μία επιγραφή στο μουσείο της Νικοπόλεως που αναφέρει την πρώτην ιέρειαν του εν Κελκέω ναού του Απόλλωνος εις το Άκτιον, μετά την τής πόλεως κτίσιν.

Σώζονται κάτι ερείπια στην ακτή, καθώς κάμπομε την μύτη του ακρωτηρίου, προς τα δεξιά του, τα οποία οι ψαράδες μας τα ονομάζουν «λουτρά» της Κλεοπάτρας. Μπορεί να ήταν αυτού λουτρά αλλ' όχι της Κλεοπάτρας, αλλά κάποιου πλούσιου ρωμαίου άρχοντα, γιατί στην Νικόπολι πολλοί ρωμαίοι πατρίκιοι και πλούσιοι αστοί είχαν κτίσει τις βίλλες των και εστόλιζαν τα δάπεδά των με ψηφιδωτά, που συχνά ανακαλύπτονται.

Το σπίτι που έμεινε ο Βύρων στην Πρέβεζα ήταν, όπως αναφέρει η επιστολή, το Αγγλικό Προξενείο. Κατά τις πληροφορίες που έχω από παλαιότερους, το οίκημα αυτό ήταν το κατόπιν σπίτι του Καίσαρος Κονεμέ-

⁷ Η 72^η στροφή από το δεύτερο άσμα (canto) του ποιητικού έργου *Τσάιλντ Χάρολντ* κατά την μετάφρασιν του Γ. Πολίτου, Αθήνα 1895, έκδοσις Κωνσταντινίδου

[⊗] Τέλος του πέμπτου μέρους του άρθρου.

[∘] Το ιερό είναι αφιερωμένο εις τον Άρη και τον Ποσειδώνα, όπως αναφέρεται στην αναθηματική επιγραφή που απεκαλύφθη μερικώς επί τόπου. Βλ. Ζάχος Κωνσταντίνος Λ., *Το Μνημείο του Οκταβιανού Αυγούστου στη Νικόπολη, Το τρόπαιο της ναυμαχίας του Ακτίου*, Αθήνα 2001, σελ. 42.

⁸ Στράβων G. 325.

νου, πίσω από τον ναόν του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου και που διετελεί επί Τουρκοκρατίας υπό την προστασίαν της Αγγλικής Κυβερνήσεως. Ο ναός αυτός ήταν κτήμα του Παναγιώτη Τζουράκη που τον επεσκεύασε ελθών εξ Ιθάκης ευθύς μετά τον χαλασμόν του 1798.⁹

Το Αγγλικόν προξενείον στην Πρέβεζα είχε συσταθή επί Βενετοκρατίας ακόμη. Αυτού υπηρέτησε και ο άγγλος πρόξενος Μάγερ, δι' ενεργειών και μεσολαβήσει του οποίου υπεγράφη η συνθήκη της Πρέβεζας το 1822 μεταξύ Σουλιωτών και Χουρσίτ πασά διά της οποίας οι πρώτοι αποχωρούσαν πάλι από τους ενδόξους τόπους των εις την αγγλοκρατουμένην Επτάνησον. Το επίσημον κείμενον το είδα στα χαρτιά του κ. Πύρρου Γιαννοπούλου. Γραμματεύς αγγλομαθής εις το Αγγλικόν Προξενείον υπηρέτούσε στις αρχές του 19^{ου} αιώνος ο Κωνσταντίνος Αθανασιάδης ή Μάνος επί των ημερών του οποίου (1803-1810) ιδρύθη η Θεοφάνειος Σχολή και με τις ενέργειες τού Ιωάννη Γκενοβέλη. Ο Κωνσταντίνος Αθανασιάδης διετελέσε μαθητής του περιφήμου Μεσολογγίτου διδασκάλου Παλαμά και edίδαξε πολλά έτη εις την Θεοφάνειον Σχολήν. Πρώτος δωρητής αυτής υπήρξε ο Αναστάσιος Θεοφάνης και κατόπιν ο γιός του Γεώργιος αφήσας διά διαθήκης του το 1814 εις το γαζοφυλάκειον του Ορφανοτροφείου της Μόσχας 40.000 ασσιγνάτσες.¹⁰

Το σημερινόν κτίριον της Θεοφανείου Σχολής ιδρύθη το 1836-1837 «υπό υγιεινήν όμως έποψιν όλως ακατάλληλον» παρατηρεί ο ιστορικός της Ηπείρου ιατρός Λαμπρίδης, που φυσικά το ήξευρε.

Τέκνα του Κωνσταντίνου Αθανασιάδου ήσαν ο Αθανάσιος Αθανασιάδης επίσης πολύ μορφωμένος και διατελέσας γραμματεύς (καγγελάριος) του αγγλικού προξενείου. Ούτος απέθανε το 1885 καταλιπών διά διαθήκης του 200 χρυσάς οθωμανικής λίρας υπέρ πατριωτικού σκοπού.¹¹ Ούτος είχε και αδελφόν τον Ιωάννην που είχε πεθάνει προ αυτού.

Ο Αθανάσιος Αθανασιάδης με τον αδελφόν του Ιωάννη κατά τον Λαμπρίδην «εδωρήσατο τη πόλει πολλούς καθυστερούντας μισθούς του πα-

⁹ Ιδέ περισσότερα περί τούτου εις «Το καπίτουλο του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου και ο Άγγλος πρόξενος εν Πρεβέζη Σίδνεη Σμίθ Σάνδερς», *Ηπειρωτική Εστία*, τχ. 43, Νοέμβριος 1955, σελ. 983-986 και «Ο ναός του Αγίου Ιωάννου και τα μάσκουλα», *Βήμα Πρεβέζης*, φύλλα 590 της 31.5.1954, σελ. 2 και 591 της 7.6.1954, σελ. 2.

¹⁰ Μία ασσιγνάτσια (κρατικόν χρεώγραφον) επιμάτο το 1850 προς ένα αργυρούν ρούβλιον.

¹¹ Ιδέ Κώδικα Διαθηκών Ιεράς Μητροπόλεως σελ. 270-280.

τρός αυτών Μάνου ή Κωνσταντίνου Αθανασιάδου, επί πολλά έτη διδάξαντος ενταύθα ...».

«Πρώτος ο λόρδος Βύρων διέθετο (1810) υπέρ της Εστίας ταύτης των γραμμάτων τάλληρα 60, άπερ μόλις κατά το έτος 1845 παρά του εν Λευκάδι Πάνου Κομνιώτου κατακρατούμενα η πόλις απέσπασε και προς αγοράν Ελλήνων κλασικών συγγραφέων εδαπάνησε». ¹² ⊗

Εις τα βιβλία των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων μνημονεύεται η δωρεά του Βύρωνος ως εξής: «Δεδώρηται τη Θεοφανείω ταύτη σχολή ο αείμνηστος λόρδος Βύρων, εξήκοντα δίστηλα καταλιπών, ¹³ κατά την ενταύθα προ τεσσαρακονταετίας, ως έγγιστα περιοδείαν αυτού. Πρέβεζα τη 10/22 5^{ου} 1849».

Μετά την παραπάνω ενθύμηση μία ευθεία χαράσσεται από κάτω από την χρονολογίαν και έπειτα γερμανιστί σημειώνεται: «Koenigsb την 4^{ην} Αυγούστου 1839». Υπογραφή: «A. Kruger, Studphil». (δηλαδή φοιτητής της φιλοσοφίας).

Την ενθύμησην αυτήν αντέγραψα εκ του βιβλίου «Σοφοκλέους Τραγωδίαι, Αντιγόνη», έκδοσις Λειψίας παρά τω Ερνέστω Φλαΐσερω, έτος 1830. Του βιβλίου ο τίτλος είναι γραμμένος εις την Λατινικήν και τον μετέφρασα. Η αυτή ιδιόχειρος αναγραφή του διασήμου Γερμανού Ελληνιστού Κρούγερ ευρίσκεται εις τους «ομηρικούς ύμνους» της εκδόσεως Σαμουήλ Κλάρα της Λειψίας του έτους 1826.

Μια ιδιόχειρος ενθύμησις του διδασκάλου Κωνσταντίνου Αθανασιάδου ευρίσκεται εις τον δερματόδετον τόμον των εξόχων της Ελλάδος ρητόρων Ισοκράτους, Αισχίνου, και Δημοσθένους κ.λ.π. εκδομένου εις Πατάβιον το έτος 1745 προς χρήσιν του Σεμιναρίου του Παταβίου. Η ενθύμησις αναφέρει: «τη δεκάτη δευτέρα Μαΐου αω'κ'ς' = 1826 δεδώρηται η παρούσα βίβλος παρά του προσφιλούς μοι Λάμπρου Μόσχου Κουφέα εμοί τω Αθανασίω διδασκάλου Αθανασιάδου του εν Πρεβέζη αρίστου διδασκάλου, όντος αυτού του προσφιλούς μοι και διατρίβοντος εν Χάοσιν». Υπογραφή: «Αθανασιάδης ο διδασκάλου».

Και τώρα προβάλλονται μερικά ερωτήματα. Πώς βρέθηκε στην πόλιν μας το 1849 ο διάσημος Γερμανός Ελληνιστής Κρούγερ; Τα είχε μαζί του

¹² Λαμπρίδης Ιωάννης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων. Μέρος δεύτερον*, Αθήναι 1880, σελ. 170.

⊗ Τέλος του έκτου μέρους του άρθρου.

¹³ Τα δίστηλα είναι Ισπανικά τάλληρα, νόμισμα μεγάλης κυκλοφορίας τότε.

τα βιβλία των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων; Εις ένα μάλιστα, όπως είπαμε παραπάνω του έτους 1839, υπογράφεται ως σπουδαστής της φιλοσοφίας. Αυτά φυσικά μόνον οι απόγονοι του σοφού Ελληνιστού θα τα κατέχουν καλά από τα γράμματά του. Ή μήπως ο Κρούγερ αυτός είναι συγγενής του Καρόλου Γουλιέλμου Κρούγερ (1796-1874), που εξέδωκεν τον Ηρόδοτον, Ξενοφόντα, Αρριανόν, Ελληνικήν Γραμματικήν;

Δυστυχώς τα περισσότερα των έργων τούτων της δωρεάς χαθήκανε κατά την τελευταίαν ταραχώδη 17ετίαν από τις μετακινήσεις της βιβλιοθήκης του Γυμνασίου και της Θεοφανείου Σχολής και τους βομβαρδισμούς. Για την περιπέτεια της δωρεάς αυτής του Βύρωνος και τα σχετικά με την Θεοφάνειο Σχολή μπορεί κανείς να διαβάση το άρθρον του κ. Σαλαμάγκα.¹⁴

Το πρώτο έγγραφο είναι αντίγραφον από το τμήμα Αρχείου του Ρωσικού Προξενείου Ιωαννίνων, πληρεξουσίου εγγράφου των προκρίτων της Πρέβεζας και επιτρόπων των ναών Αγίου Χαραλάμπους, Αγίου Νικολάου και Αγίου Αθανασίου της 3 Ιουνίου 1857. Περιληπτικά διαλαμβάνει τα εξής. Το 1814 είχε πεθάνει εις Μόσχαν ο Αναστάσιος Γεωργίου Θεοφάνους και διά της διαθήκης του τής 14¹⁵ Νοεμβρίου 1814 είχε καταθέσει εις το Αυτοκρατορικόν Ορφανοτροφείον της Μόσχας 62.450 χάρτινα ρούβλια εκ τούτων τα μεν 42.450 ετοκίζοντο προς 5% τα δε 20.000 προς 4%. Επιτρόπους της διαθήκης ο αιμνήστος δωρητής είχε βάλει στην Μόσχα τον Ιωάννην Δ. Μπουγιουκλή και Ευθύμιον Κωνσταντίνου Κωτούλαν. Επειδή οι εν λόγω είχαν αποθάνει συνήλθον εις την Μητρόπολιν Πρεβέζης οι Δημογέροντες και έφοροι της Σχολής ως και οι Επίτροποι των τριών ναών της Πρέβεζας και διώρισαν επιτρόπους του κληροδοτήματος και πληρεξουσίου στη Μόσχα τους εντιμωτάτους Κυρίους Αλέξανδρον και Ιωάννην αδελφούς Μπουγιουκλή υιούς του αιμνήστου Ιωάννη Δημ. Μπουγιουκλή, Γραικούς της Νίζνης εν Ρωσσία, ίνα λαμβάνωσιν εφεξής ετησίως τον τόκον των ειρημένων κεφαλαίων ρούβλια ασιγνάτζας 2.922 από το αυτοκρατορικόν ορφανοτροφείον, δίδοντες τας αναγκαίας προς αυτό περί της παραλαβής τού ετησίου τόκου αποδείξεις και πληρώνουσιν αυτοί τακτικώς εις την διαταγήν των επιτρόπων των εν Πρεβέζη τριών εκκλησιών, προς συντήρησιν της Θεοφανείου ταύτης Σχολής. Διά την είσπραξιν του τόκου

¹⁴ Σαλαμάγκα Δημήτριος, «Η Θεοφάνειος Σχολή Πρεβέζης», *Ηπειρωτική Εστία*, τχ. 7, Νοέμβριος 1952, σελ. 677-678 και τχ. 8, Δεκέμβριος 1952, σελ. 798-799.

τούτοι οι επίτροποι εξέδωσαν Συναλλαγματικήν εις διαταγήν των εν Λευκάδι εμπόρων κυρίων Πέτρου και Αλεξάνδρου αδελφών Σταματοπούλου.

Το πληρεξούσιον τούτο έφερε και τας επικυρώσεις του Προξένου της Αγγλίας, του Άγγλου αρμοστού της Επτανήσου και του Ρώσου Προξένου στην Κέρκυραν.[⊗]

Το άλλο έγγραφον είναι αίτησις των εφόρων της Σχολής προς τον Έλληνα σύμβουλο της Αυτοκρατορικής αυλής στην Πετρούπολι, Δενδρινό, με ημερομηνία 16/28 Ιουνίου 1858 διά της οποίας λέγουν ότι διώρισαν πληρεξουσίους τους αδελφούς Αλ. και Γ. Μπουγιουκλή και τους εξουσιοδότησαν να εξοφλήσουν την συναλλαγματικήν των 5.844 ρουβλίων εις τους εν Μόσχα αδελφούς Σταματοπούλου, προϊόν των τόκων του κληροδοτήματος των ετών 1856 και 1857.

Επειδή η πληρεξουσιότης δεν ήταν εφοδιασμένη με την αναγκαία υπογραφή Ρώσου Προξένου, επεστράφηκε στους επιτρόπους των ναών, όπως και η συναλλαγματική και την στέλλουν αυτοί στην Κέρκυρα να επικυρωθή και από τον Άγγλο αρμοστή και τον Γενικό Πρόξενο της Ρωσίας, ο οποίος κράτησε αντίγραφο του πληρεξουσίου για να το στείλη στις Αρχάς της Μόσχας, προς πληροφορίαν τους. Κατ' αυτόν τον τρόπον τακτοποιημένο αυτό το πληρεξούσιο, με ημερομηνία 26 Νοεμβρίου/8 Δεκεμβρίου 1857 στάλθηκε στους αδελφούς Μπουγιουκλή «εις βάρος των οποίων εξεδώσαμε συναλλαγματικήν για χάρτινα ρούβλια 5.844, ποσόν στο οποίον ανέβαιναν οι τόκοι των ετών 1856 και 1857».

Συνεχίζω την αναμετάδοση της μεταφράσεως του κ. Δ. Σαλαμάγκα εκ της *Ηπειρωτικής Εστίας*.¹⁵

«Από τότε δεν πήραμε καμιά είδησιν από μέρος των κυρίων αυτών και μόνον τελευταία πληροφορηθήκαμε από τους αδελφούς Σταματοπούλου της Μόσχας σε διαταγή των οποίων είχε εκδοθή η με αριθ. 5854 συναλλαγματική, ότι έως τον περασμένο Απρίλη οι πληρεξουσιοί μας δεν ικανοποίησαν τις αιτήσεις τους. Σε τέτοια όντας δύσκολη κατάστασι νομίσαμε καλό να ζητήσουμε από τους κυρίους Μπουγιουκλή τις αναγκαίες πληροφορίες, και για περισσότερη ασφάλεια πέρνουμε το θάρρος να επισυνάψουμε εδώ την επιστολή που τους απευθύναμε (δηλαδή στους Μπουγιουκλήδες), παρακαλώντας σας Κύριε να υποστηρίξετε την υπόθεσή μας

[⊗] Τέλος του έβδομου μέρους του άρθρου.

¹⁵ Σαλαμάγκας Δημήτριος, «Η Θεοφάνειος Σχολή Πρεβέζης», *Ηπειρωτική Εστία*, τχ. 8, Δεκέμβριος 1952, σελ. 799.

στην Αυτοκρατορική Κυβέρνηση σε περίπτωση που θα εμφανιζόταν απρόοπτες δυσκολίες. Όντες βέβαιοι ότι το αποτέλεσμα της καλοπροαίρετης παρεμβάσεώς σας θα είναι σύμφωνο προς τα δικαιώματα και τις προσδοκίες του Ελληνικού Σχολείου έχομεν την τιμήν κ.λ.π. Οι Έφοροι των εκκλησιών Αγ. Ιωάννου, Αγ. Χαραλάμπους, Αγ. Αθανασίου».

Η παραπάνω αίτησις προς τον αυτοκρατορικό σύμβουλο Δενδρινό στην Πετρούπολι υποβλήθηκε στις 5/17 Ιουλίου 1858 από τον Ρώσσον Πρόξενο Ιωαννίνων προς το Ασιατικό Τμήμα του Υπουργείου Εξωτερικών της ρωσικής πρωτεύουσας».

Συμπληρωματικά για την Θεοφάνειο Σχολή προσθέτω από το έργο του Λαμπρίδη τα εξής:¹⁶

«Την Σχολήν Πρεβέζης διά βιβλίων επροίκισεν η τε Ελληνική Κυβέρνησις συνεργεία και παραστάσεις του εκείσε πολυτίμου προξένου της Ελλάδος Σκαρλάτου Ρωσσέτου και οι φιλογενείς “Ζωσιμάδαι, Νεόφυτος ο Δούκας, Π. Αραβαντινός, Παύλος Παπαφίλος κτλ.” Το δε φιλόμουσον ζεύγος “Θεόδωρος και Αικατερίνη (το γένος Καρναβέλη) Τσιντόση” σπουδαίως συνέδραμον (1868) προς εμψύχωσιν των Σχολείων, καταλιπόντες ο μεν ελαίας 200, αφ’ων ετησίως τουλάχιστον 2.000 εσοδεύονται, η δε εργαστήρια τρία, ετησίως 4.500 γρόσια αποφέροντα». Στην Θεοφάνειο edίδαξαν εκτός του Κωνσταντίνου Αθανασιάδου ή Μάνου, «ο Ιωάννης Βλαχογιαννόπουλος και ο διαπρεπής Αναστάσιος ο Σακελλάριος (1831), του οποίου μαθηταί υπήρξαν ο Μητροπολίτης Άρτης Ιερόθεος ο Μπάλκος και ο Αναστάσιος Καλός».

Ο τελευταίος υπήρξε διάσημος ρήτωρ και δημοκρατικών αρχών κήρυξ στην εθνοσυνέλευσι του 1862-64, όπου εχρημάτισε πληρεξούσιος της Πρέβεζας. Αι δημοκρατικά και ριζοσπαστικά του αγορεύσεις σώζονται εις τα πρακτικά της εθνοσυνελεύσεως.

Συμπληρωματικά περί της Θεοφανείου Ελληνικής Σχολής που ιδρύθηκε στον καιρόν της Τουρκοκρατίας ως ανώτερος τύπος σχολείου, προσθέτω και τα εξής σχετικά με τον ιδρυτήν της Αναστάσιον Θεοφάνη. Εις τον διάδρομον της Θεοφανείου Σχολής, σώζεται μια μεγάλη εικών του Παντοκράτορος 1,00 μέτρου επί 0,50 περίπου η οποία παρηγγέλη προς τιμήν του δωρητού και η οποία αναγράφει τα εξής εις την μεσαίαν στήλην κάτω

¹⁶ Λαμπρίδης Ιωάννης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων. Μέρος δεύτερον*, Αθήναι 1880, σελ. 170-171.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Η εικόνα των δωρητών της Θεοφανείου Σχολής Πρεβέζης
(Φωτογραφία Ν.Δ.Κ., 1999)

από την μορφή του Αναστάντος Χριστού: «Προς τον εν Μόσχα τελευτήσαντα και εν τω αυτής βασιλικώ ορφανοτροφείω καταλιπόντα ρούβλια χιλιάδας εξήκοντα δύο, ων ο τόκος χρησιμεύει εις σύστασιν σχολείων και φωτισμόν των νέων της πατρίδος του, τον τού Γεωργίου Θεοφάνους Αναστάσιον, της Αναστάσεως επώνυμον, και τους τούτον μιμηθησομένους ανίστηθι ταύτην την εικόνα ευγνωμοσύνης ένεκα η πατρίς, Πρέβεζα».

Εις την συνεχόμενη της προηγούμενης επιγραφής στήλην της εικόνας την πρώτην δηλαδή εξ αριστερών υπάρχει η εξής επιγραφή:[⊗] «Θεοδώρω Τζιντόση και Αικατερίνη της συζύγου αυτού Πρεβεζαίοις τοις τον ιδρυτήν της Θεοφανείου Σχολής μιησαμένοις και την εαυτών ουσίαν εις εκπαίδευσιν τών της πατρίδος τέκνων εισενεγκούσιν ευγνωμοσύνης μνημείον την εικόνα την δε η πόλις ανατίθησι. 1876».[□]

Η τρίτη στήλη είναι κενή άνευ επιγραφής. Περίμενε τον νέον δωρητήν, φαίνεται, και τον περιμένει για να του γράψη το όνομά του.[▽]

Και κάτι ακόμη για το Αγγλικό Προξενείο της Πρέβεζας. Εις αυτό υπεγράφη την 12 Σεπτεμβρίου 1832 το πρακτικόν της πρώτης συνεδρίασεως της οροθετικής Επιτροπής που καθόριζε τα σύνορα του πέραν του φρουρίου του Ακτίου χώρου. Την επιτροπήν απετέλουν οι συνταγματάρχαι των τριών Συμμάχων, Βάκερ, Σικαλών και Βαρτελεμή,[⊕] ο Τούρκος Χουσεΐν μπέης και ο Έλληνας στρατηγός Γιαννάκης Στάικος. Είναι γνωστόν ότι το Άκτιον προσαρτήθηκε εις το Ελληνικόν Κράτος το 1881.

Εις το «Βήμα Πρεβέζης» της 23 Ιουνίου 1952, ο κ. Ιωάννης Τάλλαρος δημοσιεύει την παρακάτω επιστολήν σχετικήν με το κληροδότημα:¹⁷

«Πρέβεζαν. Εντιμότατοι Επίτροποι των τριών εκκλησιών το Αγίου Νικολάου, Αγ. Χαραλάμπους και Αγ. Αθανασίου.

Κωνσταντινούπολιν τη 10 Δεκεμβρίου 1835.

Ευρισκόμενος άνευ της ευχαριστήσεως των γραμμάτων σας δεν έχω όλην διά να εκταθώ, αφορά η παρούσα να ερευνήσω πρώτον τα της υγείας

[⊗] Τέλος του όγδοου μέρους του άρθρου.

[□] Κατά τη συντήρηση της εικόνας, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αποκαταστάθηκε η κατεστραμένη τότε χρονολογία 1876 εσφαλμένα σε 1836, θεωρώντας ότι είναι ίδια με αυτήν της μεσαίας στήλης.

[▽] Ο πίνακας των δωρητών της Θεοφανείου σχολής ήταν μέχρι το 2008 ανηρτημένος στην δυτική πλευρά του άνω ορόφου της Θεοφανείου.

[⊕] Πρόκειται για τον Αγγλο συνταγματάρχη George Baker, τον Ρώσσο συνταγματάρχη A. de Scalon και τον Γάλλο συνταγματάρχη J. Barthelemy.

¹⁷ Εις την επιστολήν η ορθογραφία και η σύνταξις παρέμεινον ως είχαν.

σας και επομένως να σας πληροφορήσω διά την διαπραγματεύειν έκαμα της συναλλαγματικής όπου μου είχατε στήλει διά ρούμπλια 2.922 σε βάρος των εν Μόσχα Κυρίων Ιωάννου Μπουγιουκλή, και Ευθυμίου Κουτούλα σημειωμένην έως από την 9^η Απριλίου δι' αυτήν εισακουσθείς μετά των ιδίων διά τον καιρόν όπου έμελε να συνάξουν τον αριθμόν αυτόν από το εκεί ορφανοτροφείον όπου και κατά τον διορισμόν των εξέδοκα ιδικήν μου συναλλαγματικήν σε βάρος των διά την ιδίαν ποσότητα πληρωταία εις την πτώσιν της προθεσμίας συνδροφεύωντάς των την ιδικήν σας όθεν και μην αμφιβάλωντας διά την έντιμον δεξίωσιν και πληρωμήν σάς κάνων την σημείωση της διαπραγματεύσεως και του αριθμού της εκκαθαρήσεως ως θεωρείται εις Γρ. 13.240 αυτά είναι πάντοτες έτιμα εις την θέλησιν και διαταγήν σας την οποίαν ημπορείται να εκδώσεται όταν αγαπάται μένω- ντας βέβαιοι ότι αμέσως παρουσιαζόμενοι λαμβάνω την εκτέλεσιν και πληρωμήν. Εν τοςούτο πρόθυμος πάντα εις κάθε σας προσταγήν, σάς ασπάζομε ειλικρινώς.

Δούλος σας
Γεώργιος Γουλελιός

Ρούμ[πλια] 2.922, εδιαπραγματεύθησαν προς καπήκια 22½ το κάθε γρόση και έφεραν ... Γρ[όσια] 13.206,77. Μεσητικόν της διαπραγματεύ- σεως αγώγια γραμμάτων και προμήθεια 166,77. Είναι γρόσια δέκα τρεις χιλιάδες σαράντα μένοντα υπό της διαθέσεώς σας».

Ένας Γουλελιός Χριστάκης αναφέρεται από τον Κερκυραϊόν ιστορι- κόν Βροκίνη Λαυρέντη.¹⁸ Ήταν επιλοχίας του βενετικού στρατού εις Πρέ- βεζαν και επιβάς με τους άνδρας του εις την Γαλέραν του Βάλβη, προκρί- του της Πρέβεζας, επήρε μέρος εις την ναυμαχίαν, κατά την προσπάθειαν των Τούρκων να ξεμπαρκάρουν όταν επολιορκούσαν την Κέρκυραν τον Αύγουστον του 1817. Με τους άνδρας διετάχθη κατόπιν να μεταβή προς φύλαξιν τών εν Μπενίτσες δεξαμενών και υδρομύλων. Και εκεί πολλές φορές διεκρίθη εις τις συγκρούσεις με τους εχθρούς που απειρώντο να τους καταλάβουν.

Για τους διδασκάλους της Θεοφανείου θα γράψω άλλη φορά με βάσιν τον Σεραφείμ Βυζάντιο.

¹⁸ Βροκίνης Λαυρέντιος, *Περί των τελουμένων θρησκευτικών λιτανειών του αγ. Σπυρίδωνος, Κέρκυρα 1877*, σελ. 92.